

Projektni zadatak

Projekat smanjenja faktora rizika

Konsultantske usluge za Monitoring i evaluaciju

A. Uvod

Švicarska agencija za razvoj i saradnju (SDC) osigurava financiranje i u partnerstvu sa Svjetskom bankom putem Trust fonda pruža podršku Federalnom ministarstvu zdravstva na dizajniranju i implementaciji efikasnih promotivnih i preventivnih programa za smanjenje faktora rizika za izabrane masovne nezarazne hronične bolesti (u daljem tekstu NZB) među populacijom.

Grant Projekt smanjenja faktora rizika za zdravlje stanovništva u BiH (u daljem tekstu Projekt) se sastoji od dva dijela. Prvi dio se odnosi na usvajanje i primjenu strategija i zakona o upotrebi duhanskih proizvoda u entitetima BiH, i ciljan je na kompletno stanovništvo. Drugi dio se odnosi na aktivnosti vezane za socijalnu mobilizaciju, zagovaranje i medijske kampanje, intervencije i praćenje i evaluaciju provedenih intervencija usmjerenih na stanovništvo u četiri izabrane zajednice (FBiH: Zenica, Mostar; RS: Zvornik, Doboj).

B. Pozadina

1. Prema procjenama WHO, 95% ukupnih smrti u BiH se pripisuje četirima glavnim grupama NZB: kardiovaskularne bolesti, rak, dijabetes i hronične respiratorne bolesti. Te NZB su i vodeći uzroci lošeg zdravlja i invalidnosti u zemlji. BiH ima visoku stopu prevalencije pušenja – prema WHO procjenjuje se da je u 2012.g. stopa prevalencije bila 31,2% među ženama i 49,0% među muškarcima, što je više od procijenjene prevalencije u svijetu od 6,8% među ženama i 36,1% među muškarcima.
2. Podaci dobiveni iz studije o stanju zdravlja stanovništva u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) 2012. koju su, u saradnji, proveli Federalno ministarstvo zdravstva i Zavod za javno zdravstvo FBiH u okviru Projekta „Jačanje zdravstvenoga sektora“ finansiranog sredstvima IDA kredita Svjetske banke, ukazuju na slijedeće zaključke: lako dvije trećine ispitanika (66,7%) smatra da pušenje ima značajan utjecaj na njihovo zdravlje, dvije petine ispitanika (44,1%) svakodnevno puši od čega preko polovine muškaraca (56,3%) i ispod trećine žena (31,6%). Ispod polovine svakodnevnih pušača (41,7%) želi da prestane sa pušenjem. Bilježi se značajna izloženost duhanskom dimu od strane drugih pušača, pri čemu izloženost duhanskom dimu kući u trajanju pet i više sati potvrđuje petina ispitanika (19,2%) u Federaciji BiH. Postotak svakodnevnih

pušača (49,5%) starosti od 25-64 god u 2012. godini je povećan u odnosu na rezultate istraživanja iz 2002 god. (37,6%,) a postotak pušača koji žele prestati pušiti je smanjen (2012: 43,1%; 2002: 49,6%;). Mada dvije trećine ispitanika (62,2%) smatra da konzumacija alkohola ima značajan utjecaj na njihovo zdravlje, skoro trećina ispitanika (28,8%) je konzumiralo alkohol tokom posljednjih 12 mjeseci, a svakodnevnu konzumaciju bilo kojeg alkoholnog pića potvrđuje 11,4% ispitanika. Postotak ispitanika koji su konzumirali 70 i više grama žestokih alkoholnih pića čime se svrstavaju u kategoriju težih alkoholičara iznosi 7,1%. Postotak ispitanika koji svakodnevno konzumiraju bilo koje alkoholno piće u 2012 god. starosti od 25-64 godina je značajno manji (2,3%) u usporedbi sa rezultatima istraživanja iz 2002 god. (5,7%).

3. Iako preko dvije trećine ispitanika (66,7%) smatra da fizička aktivnost ima veliki uticaj na njihovo zdravlje, samo četvrtina ispitanika (24,6%) spada u kategoriju fizički aktivnih ispitanika (fizički aktivni 30 minuta najmanje dva do tri puta sedmično tako da se zadišu ili oznoje) pri čemu 28,7% muškaraca i 20,3% žena. Iako skoro tri četvrtine ispitanika (72,1%) smatra da ishrana ima veliki uticaj na njihovo zdravlje, još uvijek su kod značajnog dijela stanovništva prisutne neadekvatne navike u ishrani koje se mogu dovesti u vezu sa hroničnim oboljenjima stanovništva. Samo 8,4% ispitanika uvijek kada pravi izbor hrane koju konzumira vodi računa o uticaju hrane na zdravlje, a preko trećine ispitanika u Federaciji BiH uopće ne obraća pažnju na sadržaj masnoće u mlijeku (35%). Hranu dosoljava uvijek prije nego što je proba 7,2% ispitanika u Federaciji BiH. Samo trećina ispitanika (35,5%) svakodnevno konzumira voće, te nešto manji Postotak ispitanika povrće (27,9%), preko polovine ispitanika (53,2%) ne konzumira ribu, blizu polovine ispitanika (47,9%) konzumira brzu hranu, a preko trećina ispitanika navodi konzumaciju čipsa i drugih grickalica (38,1%).

Rezultati gore navedenog istraživanja su ukazali na nekoliko prioritarnih aktivnosti neophodnih za unapređenje zdravlja stanovništva u Federaciji BiH kao što su:

- Povećati obuhvat savjetovanja od strane zdravstvenih radnika (utjecaj ishrane na zdravlje, promocija fizičke aktivnosti, prevencija gojaznosti, prevencija bolesti ovisnosti)
- Afirmirati usluge odvikavanja od bolesti ovisnosti (sa fokusom na timove obiteljske medicine i centre za mentalno zdravlje)

U promociji zdravih životnih navika od velikog značaja je aktivno učešće svih relevantnih sektora:

- Edukacija i informisanje sa ciljem promjene životnih navika (pravilna ishrana, fizička aktivnost, prevencija bolesti ovisnosti, mentalno zdravlje)
- Implementacija intersektorijalnih programa (zdrave škole, zdrava radna mjesta, zdrave zajednice)

- Tematske kampanje promocije zdravlja u zajednici
4. Prema rezultatima Globalnog istraživanja pušenja kod mladih (GYTS), koje je proveo Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine 2013. godine bilježi se smanjenje potrošnje duhanskih proizvoda kod školske djece i mladih u odnosu na 2008. godinu, kada je rađeno prethodno istraživanje. Po rezultatima istraživanja 2013. godine bilježi se smanjenje sa 14.3% stalnih pušača koliko je to bilo u 2008. godini na 12.7% stalnih pušača u 2013.godini. Smanjenje se bilježi kod oba spola, i to kod dječaka pad sa 17.6% pušača u 2008. godini na 15.5% u 2013.godini, dok je kod djevojčica smanjeno sa 11.3% pušača u 2008. godini na 9.7% pušača u 2013.godini. Prema rezultatima istog istraživanja, izloženost pasivnom pušenju kod mladih, također, bilježi pad u Federaciji BiH. Od 2008. godine, kada je registrirano 85% školske djece koja su svakodnevno izložena pasivnom pušenju u 2013.godini 60.7% djece i mladih potvrđuje izloženost pasivnom pušenju u zatvorenim javnim prostorima.
 5. U vezi gore navedenog, Federalno ministarstvo zdravstva je tražilo tehničku podršku Svjetske Banke za provođenje strateških intervencija na smanjenju faktora rizika za izabrane NZB promocijom smanjenja upotrebe duhana i alkohola i promocijom unaprjeđenja prehrane i povećanja fizičke aktivnosti. Brzom procjenom tokom pripremnih misija od strane konsultantskog tima Svjetske banke u odabranim pilot lokacijama je utvrđeno da su educiranje i promoviranje zdrave ishrane i fizičke aktivnosti u većini slučajeva nedostatni i nedjelotvorni. Štetni učinci pušenja su već neko vrijeme prepoznati, ali postojeće mjere i smjernice nisu implementirane. U Federaciji Bosne i Hercegovine je u proceduri usvajanja Zakon o kontroli i ograničenoj upotrebi duhana, duhanskih i ostalih proizvoda za pušenje, koji će, ako dođe do njegovog usvajanja, predstavljati značajan korak naprijed, s tim da će u isto vrijeme dovesti do novih izazova u provođenju predviđenih mjera. Zaključeno je da konzumiranje alkohola nije ozbiljno obrađeno kao jedan od najvećih zdravstvenih rizika, pogotovo za omladinu, kao i da se to mora promijeniti. Iako su roditelji ključna zainteresirana strana, kod njih u velikoj mjeri na postoji svjesnost o njihovoj ulozi u zdravijem ponašanju njihove djece. Utvrđeno je i da kod roditelja postoje faktori visoko rizičnog ponašanja. Zajednica ne prepoznaje ključnu ulogu roditelja, ne postoje programi za roditelje, a izostaje i podrška, čak i kada postoji interes i želja za uključivanje u rješavanje ove problematike. Da bi se osigurao uspjeh i održivost rješenja, porodice moja postati jedan od stubova promjena. Iako su roditelji ključna zainteresirana strana, kod njih u velikoj mjeri na postoji svjesnost o njihovoj ulozi u zdravijem ponašanju njihove djece. Utvrđeno je i da kod roditelja postoje faktori visoko rizičnog ponašanja. Iako su roditelji ključna zainteresirana strana, kod njih i dalje treba poticati svjesnost o njihovoj ulozi u zdravijem ponašanju njihove djece. Utvrđeno je i da kod roditelja postoje faktori visoko rizičnog ponašanja. Također i administracija i javne ustanove moraju imati ključnu ulogu u uspostavi, koordinaciji i održivosti prevencije.

Trenutno je uvriježeno mišljenje da je zdravstveni sektor isključivo odgovoran za prevenciju, odnosno ne postoji svjesnost da lokalna zajednica mora biti jedan od agenata promjene. Također i akademska zajednica je veoma značajan partner na svim nivoima. Znanje i iskustvo u radu s mladima može biti važna potpora sveobuhvatnim promjenama.

6. Ova procjena je također ukazala na nedostatak znanja i vještina kada je riječ o preventivnoj nauci zasnovanoj na činjenicama (eng. evidence-based prevention science), naučnim istraživanjima i praksama u svim lokalnim zajednicama. Stoga, postoji izražena potreba za odgovarajućim sistemom obrazovanja i edukacije koji bi osigurao adekvatnu prevenciju zasnovanu na činjenicama. Na osnovu novih saznanja ili obnovljenog znanja i vještina koje se odnose na savremenim dokazanim praksama, a koje bi se pružile kroz ovaj projektni zadatak, predškolske i školske ustanove, ali i ostali ključni akteri u lokalnim zajednicama bi trebali pokrenuti inicijative koje promoviraju zdraviju ishranu i pojačanu fizičku aktivnost, te sveobuhvatnije ukazivati na štetnost duhana i alkohola. Ovaj projektni zadatak podrazumijeva jačanje kapaciteta za promoviranje zdravih stilova života i prevenciju odabranih faktora rizika (pušenje, konzumiranje alkohola, zdrava ishrana i fizička aktivnost).
7. Primarni korisnici ovog projekta su djeca predškolske i školske dobi i njihovi roditelji, nastavnici, zdravstveni radnici i uposlenici lokalnih vlasti, partnerska mreža u odabranim lokalnim zajednicama.

C. Ciljevi projekta

- Smanjenje faktora rizika od odabranih nezaraznih bolesti putem promoviranja kontrole duhana i alkohola, kao i adekvatne ishrane i pojačanje fizičke aktivnosti kod odabranih korisnika (predškolska djeca, školska djeca, nastavnici, zdravstveni radnici i uposlenici lokalnih uprava) u četiri odabrane zajednice.

Specifični cilj

- Glavni cilj ove aktivnosti će biti povećanje znanja i vještina ključnih u oblasti evaluacije i monitoringa, kako rezultata, tako i procesa implementacije savremenih preventivskih intervencija.

D. Djelokrug aktivnosti ponuđača usluga

1. Odabrani ponuđač usluga kontinuirano saraduje sa Federalnim ministarstvom zdravstva- Sektorom za implementaciju projekata, lokalnom upravom i predstavnicima ključnih relevantnih ustanova/organizacija/institucija za ovaj projektni zadatak. Timski i usporedno provodi aktivnosti i kontinuirano saraduje sa

- odabranim konsultantskim kućama za realizaciju projektnih aktivnosti vezanih za zagovaranje, mobilizaciju zajednice, edukaciju i intervenciju.
2. Od ponuđača usluga se očekuje da učestvuju u interaktivnoj obuci koju organizira stručni tim Svjetske banke prije samog početka realizacije projektnog zadatka. Na taj način konsultantska kuća će biti u mogućnosti da u realizaciji i isporuci projektnog zadatka koristi najnovije metode zasnovane na činjenicama te da se detaljno upozna sa svim projektnim zadacima koje provode druge odabrane konsultantske kuće, o svim projektnim aktivnostima, zadatim indikatorima i očekivanim rezultatima.
 3. Razvija metodologiju i set instrumenata za monitoring početnog stanja, kao i praćenja stanja u lokalnim zajednicama nakon prevedenih projektnih aktivnosti. Ovo podrazumijeva identifikaciju najprikladnijih alata za mjerenje i metode evaluacije koje će se koristiti, na odgovarajućem uzorku u zajednici
 4. Utvrditi odgovarajući raspored prikupljanja podataka, analize i izvještavanja kada je riječ o svim ispitanicima u svakoj od zajednica. Raspored će pratiti dinamiku projekta, odnosno obuhvatit će prikupljane podataka na samom početku projekta (početni podaci) i nakon projektne implementacije (završni podaci).
 5. Provodi monitoring i evaluaciju svih projektnih aktivnosti po projektnim zadacima i u skladu sa projektnim indikatorima, kao i indikatorima vezanih za specifične projektne zadatke.
 6. Jača kapacitete postojećih resursa u zajednici kroz obuku za različite ciljne grupe. Cilj ove obuke, je usvajanje principa i praksi kontinuirane evaluacije i monitoringa kada je riječ o svim interesnim grupama.
 7. Kontinuirana i uska saradnja sa formiranom partnerskom mrežom svih zainteresiranih strana u lokalnoj zajednici kao i davanje podrške u procesu monitoringa i evaluacije
 8. Kontinuirana saradnja sa ostalim odabranim konsultantskim kućama koje realiziraju aktivnosti zagovaranja, mobilizacije i edukacije/intervencije i prate indikatore vezane za te projektne aktivnosti (prilog lista indikatora po projektnim zadacima) Od konsultantske kuće se također očekuje da pruža kontinuiranu podršku i savjete kada je riječ o monitoringu i evaluaciji organizacijama koje su uključene u realizaciju aktivnosti Zagovaranja, Mobilizacije u zajednici i Edukacije.
 9. Praćenje i evaluacija vlastite procedure i procesa, s ciljem analize i unaprijeđena rada u skladu sa specifičnim indikatorima (prilog Tabela s indikatorima)
 10. Sastavlja izvještaje za Federalno ministarstvo zdravstva o provedenim aktivnostima i prema zadatom načinu i planu izvještavanja

E. Očekivani rezultati/učinci

Postizanje poboljšanje kulture (primijene) evaluacije i monitoringa u preventivskim praksama što bi omogućilo donošenje odluka na osnovu činjenica i kontinuitet aktivnosti

na realizaciji prevencije rizika i promocije zdravlja u odabranim pilot lokacijama nakon završetka ovoga programa.

Prikupljanje validnih i pouzdanih podataka koji će pružiti zahtijevane činjenice o djelotvornosti projektnih aktivnosti financijerima, Svjetskoj banci, učesnicima u svakoj zajednici.

F. Trajanje projektnog zadatka i izvještavanje

Očekivano trajanje projektnog zadatka je 12 mjeseci. Ponuđač usluga će biti dužan da isporuči sljedeće izvještaje:

- Početni izvještaj (uključuje opis metodologije rada i vremensku dinamiku provođenja aktivnosti iz projektnog zadatka) -20 dana od potpisivanja ugovora
- Izvještaj o napretku (pregled aktivnosti u odnosu na zadate indikatore, tj procenat izvršenja)- 6 mjeseci od potpisivanja ugovora
- Završni Izvještaj o provedenom monitoringu i evaluaciji (uključuje protokole prikupljanja podataka i mjerenja; sažetke relevantnih indikatora; kao i statističke analize razlika između polaznih i konačnih podataka izmjerenih za ključne indikatore utvrđene ovim projektom)

G. Okvir rezultata

Okvir rezultata, prezentiran u tabelama u nastavku teksta, će se pratiti i po njemu će odabrana konsultantska kuća izvještavati. Konsultantska kuća će kontinuirano prikupljati informacije neophodne za izvještavanje, što će se dokumentirati u polugodišnjem izvještaju o napretku koji će dostaviti Federalnom ministarstvu zdravstva. Ovaj spisak je sastavni dio cjelokupnog seta indikatora uspjeha projekta koji je sadržan u Aneksu 1.

Tabela 1. Ključni indikatori uspjeha

INDIKATOR	OPIS	CILJ
Procent povećanja u pogledu svjesnosti i znanja o rizicima povezanim sa zloupotrebom duhana i duhanskih proizvoda i alkohola među učenicima javnih osnovnih i srednjih škola.	Brojnik: Broj učenika javnih osnovnih i srednjih škola u dvije odabrane zajednice koji su svjesni upotrebe duhana i alkohola, kao i ovisnosti. Nazivnik: Ukupan broj učenika javnih osnovnih i srednjih škola u dvije odabrane zajednice.	50% povećanje u odnosu na polaznu osnovicu do završnog mjerenja (upitnici)
Procent javnih	Brojnik: Broj javnih obrazovnih ustanova	50% ciljanih

obrazovnih i zdravstvenih ustanova koje su implementirale politiku potpune zabrane pušenja u skladu sa Strategijom kontrole duhana i duhanskih proizvoda iz 2016. godine.	(vrtića, osnovnih i srednjih škola) i zdravstvenih ustanova u dvije odabrane zajednice koje provode politiku potpune zabrane pušenja. Nazivnik: Ukupan broj javnih obrazovnih i zdravstvenih ustanova u dvije odabrane zajednice.	organizacija koje demonstriraju implementaciju (dokumentirani izvještaji)
Postotak povećanja svijesti i poznavanja povezanosti između navika, odnosno ponašanja i rizika od bolesti među zaposlenicima javnih obrazovnih i zdravstvenih ustanova.	Brojnik: Broj zaposlenih u javnim obrazovnim i zdravstvenim ustanovama u dvije odabrane zajednice koji imaju povećanu svijest i znanje. Nazivnik: Ukupan broj zaposlenika u javnim obrazovnim i zdravstvenim ustanovama u dvije odabrane zajednice.	30% povećanje u odnosu na polaznu osnovicu do završnog mjerenja (upitnici)

Table 2: Intermedijarni indikatori uspjeha

INDIKATOR	OPIS
Broj instrumenata (eng. toolkits) u pogledu poboljšanju kontrole alkohola i pušenja, kao i poboljšanju fizičke aktivnosti, razvijenih za svaku ciljnu grupu.	Ovi instrumenti trebaju sadržavati protokole za sve relevantne materijale koji omogućuju promjene u svijesti, znanju i ponašanju kod svake pojedinačne ciljne grupe.
Broj profesionalaca koji pohađaju edukaciju instruktora (eng. train-the-trainer).	Potrebno je voditi evidenciju o prisustvu na edukaciji za sve edukacije i radionice koje organizira konsultantska kuća.

Table 3. Specifični indikatori uspjeha

INDIKATOR	OPIS
Prevalenca rizičnih ponašanja među učenicima javnih osnovnih i srednjih škola (konzumiranje duhana, odnosno duhanskih proizvoda i alkohola).	Podaci dobiveni putem kratkog upitnika koji ispitanik sam popunjava
Prevalenca rizičnih ponašanja među učenicima javnih osnovnih i srednjih škola (adekvatna ishrana i odgovarajuća fizička aktivnost).	Podaci dobiveni putem kratkog upitnika koji ispitanik sam popunjava
Prevalenca rizičnih ponašanja među uposlenicima javnih obrazovnih i zdravstvenih ustanova (konzumiranje duhana, odnosno duhanskih proizvoda i alkohola).	Podaci dobiveni putem kratkog upitnika koji ispitanik sam popunjava
Prevalenca rizičnih ponašanja među uposlenicima javnih obrazovnih i zdravstvenih ustanova (adekvatna ishrana i odgovarajuća fizička aktivnost).	Podaci dobiveni putem kratkog upitnika koji ispitanik sam popunjava

H. Iskustvo i kvalifikacije

Kvalificirane konsultantske firme i njihovo osoblje koje će raditi na ovom projektnom zadatku moraju imati odgovarajuće iskustvo u oblasti gore navedenih usluga. Minimalno zahtijevano iskustvo se dokazuje dostavljanjem dokaza o angažmanu na sličnim projektima u proteklih 7 godina.

Ponuđač usluga treba da ima zadovoljavajuće ljudske i tehničke resurse što podrazumijeva dovoljan broj stručnjaka sa:

- Dokazana sposobnost rada u okruženju u kojem će se prikupljati podaci, kao i sa ciljnim grupama uključenim u mjerenja;
- Kapacitetima za analizu postojeće literature i identificiranje, odnosno prilagođavanje odgovarajućih i validnih mjera;
- Kapacitetima i iskustvom u pogledu brzog prikupljanja podataka sa minimalnim gubitkom ispitanika;
- Poznavanjem trendova i naučnih nalaza u oblasti prevencije rizičnih ponašanja i promocije zdravijih životnih stilova;
- Dokazano Iskustvo na sličnim projektima u zemlji ili regiji;

Federalno ministarstvo zdravstva, Projekat smanjenja faktora rizika za zdravlje stanovništva u BiH Projektni zadatak (ToR) – Monitoring i evaluacija

- Da posjeduje finansijske, organizacione i tehničke resurse (osoblje, IT opremu, auta, trening materijal i sl.) za adekvatnu podršku projektu na planiranim lokacijama
- Da ima 7 godina iskustva u implementaciji aktivnosti vezanih za procese monitoringa i evaluacije projekata.

Svi pojedinačni konsultanti (samo ključno osoblje) koji će biti angažirani na ovom projektnom zadatku moraju imati barem fakultetsku diplomu i najmanje 7 godina radnog iskustva, odnosno minimalno 5 godina iskustva koje se odnosi na ovaj projektni zadatak. Prednost imaju kandidati koji posjeduju zvanje magistra ili zvanje doktora nauka.

Tim ključnog osoblja će obuhvatiti sljedeće stručnjake:

1. Projektni menadžer,
2. Tim lider,
3. Minimalno dva (2) stručnjak za monitoring i evaluaciju

Ključno osoblje / stručnjaci moraju ispunjavati sljedeće uslove:

1. Projekt menadžer

- Završen fakultet zdravstvenih, društvenih ili prirodnih nauka
- Dokazano iskustvo i vještina upravljanja programa/projekata sličnog tipa/veličine
- Iskustvo u projektima u oblasti zdravlja i obrazovanja
- Sposobnost procjene rizika vezanih za koordinaciju i saradnju na lokalnom nivou u BiH
- Aktivno znanje engleskog jezika

2. Tim lider

- Završen fakultet zdravstvenih, društvenih ili prirodnih nauka
- Iskustvo u monitoringu i nadzoru nad projektima u oblasti zdravstva i obrazovanja na području BiH
- Iskustvo u radu sa javnim sektorom i vladinim institucijama
- Aktivno poznavanje engleskog jezika

3. Stručnjaci za monitoring i evaluaciju

- Završen fakultet zdravstvenih, društvenih ili prirodnih nauka
- Iskustvo u oblasti monitoringa i evaluacije
- Dokazano iskustvo u radu u oblasti zdravstva i obrazovanja

Federalno ministarstvo zdravstva, Projekat smanjenja faktora rizika za zdravlje stanovništva u BiH Projektni zadatak (ToR) – Monitoring i evaluacija

Federalno ministarstva zdravstva zadržava pravo da samostalno provjeri dostavljene dokaze / reference od navedenih stručnjaka i konsultanta.